

75.1

BEVARE – IKKE BEVARE

3 BREVE OM BEVARING

1975

1011

af lektor ved Arkitektskolen i Århus Johannes Exner

Brev til en modstander,

som ikke kan se nogen mening i at bevare gamle huse, og som finder, at det er dårlig økonomi og imod samfundsinteresser.

Kære modstander!

På trods af at du tidligere har udtalt dig som modstander af bevaring af gamle huse og bymiljøer, nærer jeg i tillid til din tænkning en vis optimisme, der får mig til at tro, at du efterhånden vil antage en mere nuanceret holdning til problemerne og forstå, at når så mange mennesker i dag interesserer sig for de gamle bymiljøer og frivilligt og professionelt gør et stort arbejde, så er det fordi disse miljøer virkelig spiller en rolle for mennesker og deres trivsel.

Du fremkom med forskellige argumenter mod bevaring, som jeg gerne vil komme lidt ind på.

Du kunne ikke se meningen i at bevare gamle bygninger. De duer ikke til moderne brug. Det er ikke noget holdbart argument. Bygninger, især murstenshuse er forbavsende nemme at forandre, og mennesket tilpasser sig let forskellige fysiske forhold, hvis det vil. Leve- og boligvaner skifter hele tiden. De fleste huse står i flere hundrede år. De er bygget så solidt og omhyggeligt, at deres hovedkonstruktioner slet ikke er slidt op. Det der bliver umoderne er installationerne, bad, wc, køkken og varmeanlæg. I løbet af ca. 30 år trænger de til modernisering, men der er jo ingen grund til samtidig at rive et godt grundmuret hus ned. At gøre det er dårlig samfundsøkonomi og ressourcospild. Det er ikke særligt svært at indrette gamle huse med moderne bekvemmeligheder, og måske til et helt andet brugsformål. Mange gamle bolighuse i cityområderne fungerer f.eks. udmærket til forretninger og kontorer. Samtidig befinder folk sig godt i dem. Der er en særlig hygge.

4012

Anderledes er det med sundheds- og brandfarlige huse. Hvis de ikke kan bringes i orden, hvad mange dog kan, bør de ikke bevares som boliger. Hvis de har kulturhistorisk, miljømæssig eller anden betydning, bør de bevares og udnyttes til andet formål. Undertiden kan de brandmæssige krav synes for strenge. Det står ikke rigtigt i forhold til de krav, der stilles til sikring af mennesker på andre fronter, f.eks. indenfor trafikken, hvor der dræbes omtrent 1000 mennesker om året og skades ligeså mange som indbyggerne i en jævnt stor dansk provinsby. Mens der »kun« omkommer 60-70 personer ved brand årligt.

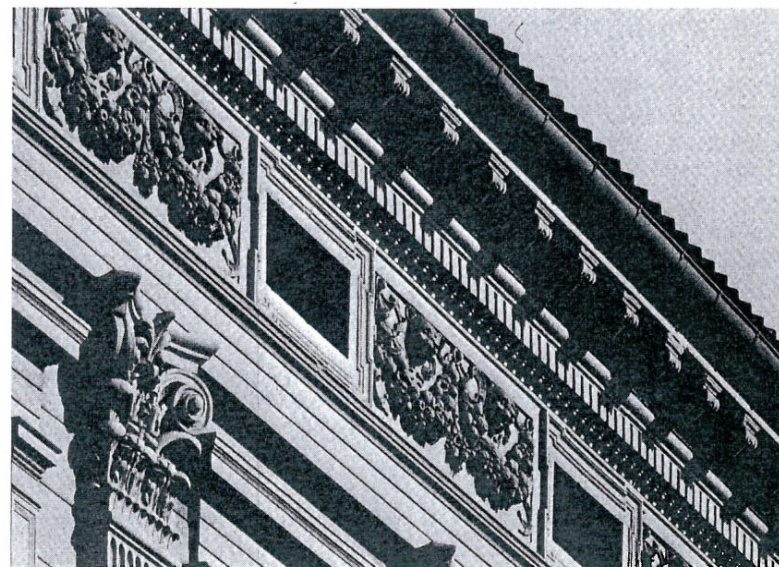
Dit væsentligste argument mod bevaringstanken var økonomien. Du hævdede, at det er for dyrt både for private og for offentligheden at bevare og vedligeholde gamle huse.

Jeg indrømmer, at det er et stærkt argument. Lad os dele det op i to grupper. Den første omfatter restaurering af huse, hvor udgifterne er af en størrelsesorden, der ikke overstiger prisen for anskaffelse af et nyt hus. Her er det økonomiske ikke noget argument, og mon ikke vi er enige om, at sådanne bygninger bør bevares. Det bør tilføjes, at flere restaureringer er blevet unødvendigt dyre, fordi det har været alt for længe at tage beslutning om istandsættelsen. I mellemtiden har huset stået tomt og udsat for menneskers og vejrets hærgen. At det kan gå særdeles hårdt ud over huset, er der desværre mange eksempler på. Hvis husene altid var holdt vedlige, undgik man de store og dyre restaureringer, som bør betragtes som undtagelser.

Den anden gruppe er huse, hvis istandsættelse overstiger udgifterne til et tilsvarende nybyggeri. Skal de bevares? Du mener nej!

Jeg mener ja i visse tilfælde, men ikke i alle. Ja, når det drejer sig om huse af særlig interesse, huse der er af særlig arkitekturhistorisk, kulturhistorisk, socialhistorisk interesse, eller huse hvis bevaring er af stor betydning for det samlede miljø. Her bør samfundet have råd til at gøre en indsats, som jeg ikke vil kalde for mere luksusbetonet, end når du og jeg spiser mere og bedre end egentlig nødvendigt. Du vil sikkert også give mig ret i, at der er visse ting, der har værdi, men som er vanskelige at måle i kroner og ører, venlighed, kærlighed, skønhed, et godt miljø, en smuk udsigt, en hyggelig gade osv. Disse irrationelle værdier betyder noget for os mennesker. Det er faktisk dem, der gør livet værdifuldt. Dem vil vi gerne skabe os. Det kan derfor undertiden føles som en forbrydelse, når en bygning eller et værdifuldt bymiljø, som vi har været vant til at færdes i, forsvinder.

Du har sagt, at så længe det kun drejede sig om enkelte særlig værdifulde bygninger, skulle samfundet have råd til at betale en måske dyr restaurering. Men det er ikke nok for mig. Interessen for den enkelte bygning er i det lange løb utilfredsstillende, ja måske uheldig, idet et enligt fredet fint gammelt hus imellem nye huse eller vej anlæg kan se helt grotesk ud, så

Gadehusenes gesimser med kraftige detaljer, ofte liggende i skygge, danner en markant afslutning af gaderummet oppefter, noget som ofte savnes hos mange højere huse. Strøget Århus. (Foto: Ernst B. Kallesøe).

grotesk, at man burde have revet det ned. Det er af betydning at bevare større helheder, gader, karreer og bydele. Det værdifulde ligger her ikke i de enkelte huse, som i sig selv bare er anonyme, men i helheden, som bygges op af disse stilfærdige huse.

Du siger, at erhvervsinteresser og bygningsbevaring strider mod hinanden. Det er nok rigtigt. Det gør de ofte i dag. Men det behøvede de nu ikke altid at gøre. Lidt langtidsplanlægning kunne her være af stor betydning. Mange større erhvervsvirksomheder har selv fundet ud af at flytte ud af cityområderne, men mange har også foretrukket at blive og ekspandere. Deres grådighed har udslettet smukke huse og miljøer. Tænk på Gutenberghus' sidste udvidelser i København med udslettelsen af husene i Landemærket for at give plads til et kontorhuskompleks, som i proportioner og materialer er aldeles fremmed for kvarteret. Situationen er ikke blevet mindre grotesk, ved at Gutenberghus alligevel flyttede ud og nu lejer sine lokaler ud til andre.

Tilsvarende urimelig forekommer Aarhus havns udvidelse, der nu skal sættes igang, at være. Det kan ikke være rigtigt, at de virksomheder, der planlægges her, ikke kan ligge andre steder. Det er forkert at blokere kontakten mellem byen og bugten med nye industrivirksomheder. Der er

forurening nok i forvejen. Oliefabrikkens lugtgener, der forpester hele den indre by, burde være tilstrækkeligt advarende. I stedet for at udbygge industrikarveret i havnen, burde man lave en langsigtet planlægning med det formål at få flyttet oliefabrikken og andre forurenere samt de virksomheder, der ikke har noget væsentligt med havnen at gøre. Om planlægningen strækker sig over 20 eller 50 år er ikke altafgørende, når det blot sker.

Når vi nu er inde på forureningsproblemerne, må jeg have lov at kommentere din bemærkning om, at trafikken kræver plads i cityområderne til kørsel og parkering. Også dette er for unuanceret. I U.S.A. har man erfaret, hvordan etablering af køre- og parkeringsarealer har udslettet byer og bykarakterer, således at man ikke mere har interesse i at komme der. I Danmark har vi oplevet, hvordan bilismens udvikling løber fra de foranstaltninger, man foretager sig i byerne. Gadeudvidelser, som påbegyndtes i 30'erne, er forældede, gadegennembrud ligeledes, parkeringspladserne er ikke tilstrækkelige osv. Er det ikke også forkert at lade gamle flerehundredårige byområder undgælde for det relativt unge fænomen, der hedder billisme. Vil det ikke være rimeligere og rigtigere at lade bygningerne og bygningsmiljøet dominere bilerne. Jeg erindrer endnu, hvordan folk nød de bilfrie søndage i byen under oliekrisen.

Glædeligt er det imidlertid at se, hvorledes politikere og embedsmænd har forstået nødvendigheden af at gribe aktivt ind mod trafikforureningen. I mange byer sker en bevidst trafikdæmpning til fordel for cyklister og fodgængere. De gamle gade- og byområder er ikke egnede til moderne trafik, men velegnede til fodgængere, og man ser sådanne kvarterer blomstre op, efter at de er givet tilbage til fodgængerne. Denne udvikling vil fortsætte, og byerne vil kunne blive mere menneskevenlige og dejlige at være i.

Med dette lille brev håber jeg at have rokket ved noget af din modstand, og det skulle glæde mig, om du efterhånden ville være med til at finde på ideer, som giver mulighed for at gamle miljøer kan leve sammen med de nye former, som et moderne samfund skaber, således at mennesker får glæde deraf også efter os.

Brev til en Illeglad,

som ikke lægger mærke til, at husene omkring ham har betydning for det miljø, han iøvrigt kan lide at komme i.

Kære ligeglad!

Når du går i din by, hvad ser du så? Butikker? Mennesker? Alt omkring dig? Eller ingenting fordi dine tanker er optaget af noget langt borte. – Er bygningerne omkring dig ligegyldige?

Hvis husene ikke var så dominerende, ville du så gå på strøget? Hvis de nu ikke var så høje, ville strøget så være godt? Hvis der nu ikke var så store gesimser på husene og så mange detaljer, udkæringer, små spir, søjler og pillastre på facaderne, men bare glatte huse, som foroven endte med en »streg«, ville du så savne noget? Eller er den eneste årsag til at du går på strøget kun at købe en bestemt vare, sokker, f.eks., eller fordi du skal et sted hen, og strøget er nærmeste vej?

Har du lagt mærke til, at hvis strøget skal være et godt gaderum, er der visse ting, der må være opfyldt. Begge gadesider må have en vis højde i forhold til bredden, for at gaden kan føles som et rum. Og gaden skal have et lukket forløb, ikke absolut en slutning, men f.eks. en krumning, et knæk, eller et markant hus for »enderne«, som giver rumbegrænsning på den lange led. Og opefter kan store gesimser, der rager ud over gaden, være af stor betydning. I Amsterdam har man givet husene en hældning ud over gaden. Det er ubevidst for de fleste mennesker, men af stor betydning for gaderummets virkning.

Ubevidst spiller disse ting en rolle for dig, men du vil måske først opdage det, når der sker forandringer, når et hus ændres eller fjernes. Hvis husene på en stor del af strøget kun var i een etage – som nogle varehuse – eller hvis husene kun var glatte glasfacader eller ensartede betonkasser, ville du nok synes at gaden var kedelig og trist.

Der findes altså noget omkring dig, som du til daglig ikke rigtig lægger mærke til, men som har indirekte betydning for dit velvære, noget du måske først konstaterer, når det er væk, og da er det for sent.

Prøv, når du går i byen, at bruge dine øjne. Læg mærke til gadernes proportioner og deres forløb. Kik på de enkelte huse, deres inddelinger, detaljer, vinduernes størrelse og placering, murværkets karakter af tyngde eller lethed osv. Prøv at se nøjere på gade- og fortovsbelægningen, hvor mange grimme løsninger, der f.eks. findes, hvor de to rækker betonfliser på hjørnet møder andre to rækker betonfliser. Mon ikke det og mange andre sære og nære detaljer kunne gøres meget smukkere og bedre fungerende for den samme indsats?

Efterhånden vil du danne dig et billede af, hvad du finder godt og mindre godt. Du vil få en fornemmelse af, hvad der er af positiv betydning for miljøet og bør bevares, og hvad der er negativt. Du vil opdage, at dette at bevare ikke blot gælder de fine monumenter og huse men også mange andre ting, store og små, som er væsentlige for vore miljøer.

Du vil også opdage, at bevare ikke kun er at sige »helle«, at bestemme at bygningen nu ikke mere må forandre sig. Mange værdifulde og smukke historiske huse og bebyggelser har netop forandret sig og er blevet spændende derved. Roskilde Domkirke og Christianshavn er gode eksempler herpå.

Du skal derfor ikke tro, at det at bevare strider imod, at huset eller miljøet kan fungere. Det er min overbevisning, at en bygnings funktionsduelighed på langt sigt er betingelsen for bevaring. Men det er naturligvis ikke ligegyldigt, hvordan man gør en gammel bygning funktionsduelig. Det kræver indsigt både teknisk og historisk. Men lykkes det, har man noget, som et nyt hus ikke har, nemlig foruden et funktionsdygtigt hus også et særligt spændende hus med en atmosfære, man ikke kan tegne eller købe sig til i et nyt hus. Denne ekstra værdi gør et gammelt hus mere værdifuldt pr m² end et nyt hus. På samme måde, som antikviteter og gamle kunstgenstande ofte er dyrere end nye ting, bør vi også lære, at det kan være berettiget, at gamle huse undertiden koster mere end nye. Og det er der voksende forståelse for i befolkningen, ingen tvivl om det.

Med dette brev vil jeg gerne lukke øjnene op på dig, så du fra at være ligeglad begynder at interessere dig for dine egne omgivelser. Når du rejser til en anden by eller et andet land, er du på en ganske anden måde opmærksom på de huse og byer du kommer til. Du synes måske, at de er meget mere spændende end de hjemlige. Det er imidlertid ikke tilfældet. De er nok anderledes i form og materialer, men med hensyn til spænding og interesse er det tit det samme. Du er bare blevet sløvet i dit eget miljø og ser derfor ikke noget særligt i det. Men jeg tror, at du bevidst skal begynde at iagttage, så vil din interesse og forståelse også komme. Hvis vi skal bevare vore værdifulde bygninger og miljøer på en virkelig tilfredsstillende måde, så sker det kun ved, at vi alle forstår betydningen heraf, forstår at det er os selv, der skal få øjnene op for de værdier fortiden har overleveret os, og forstår at udnytte dem og forstår at give dem videre til vore efterkommere på en ordentlig måde. Det vil jeg bede dig være med til.

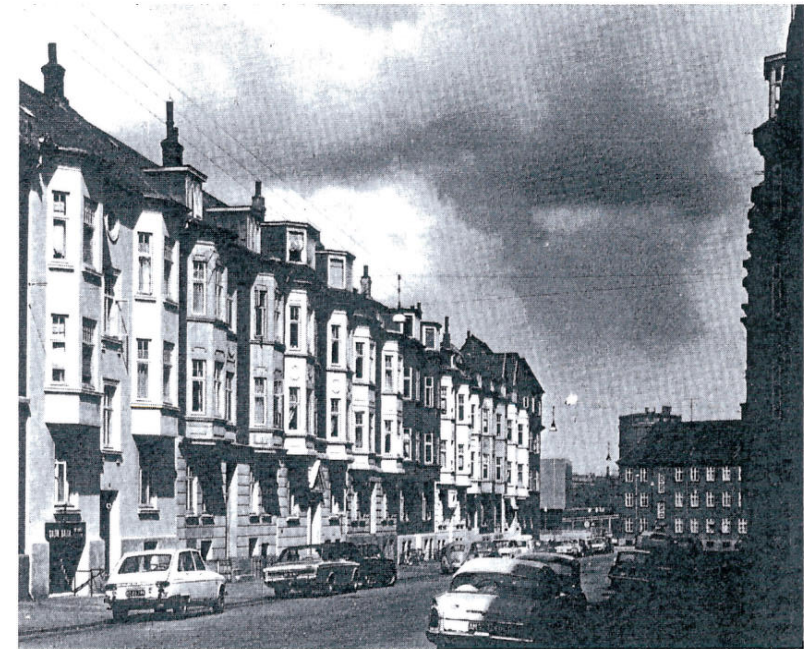
Brev til en tilhænger,

som stadig tror, at restaurering og bevaring er det samme som rekonstruktion og ikke ser, at huse, for at kunne leve videre, må betragtes som dynamiske og ikke statiske elementer, samt at det ikke bare gælder enkelt-huse men også helheder.

Kære tilhænger!

Vi er jo enige om at bevare. Men er vi også enige om, hvad vi skal bevare og hvordan?

Med hensyn til hvad vi skal bevare, er det klart, at bevaringsbestræbelserne ikke mere alene omfatter de historiske gamle og særlig interessante monumentalbygninger, slotte, kirker, fæstningsanlæg o.l., og heller ikke alene de fine byhuse, opført af det rige borgerskab, men også en meget

Fine anonyme huse på Frederiksbjerg. Gadebilledet får et hyggeligt og livligt præg af de mange karnapper. Schleppegrellsgade, Århus. (Foto: Ernst B. Kallesøe).

stor masse af ikke fredede og ikke i sig selv særligt værdifulde huse, bygninger som tilsammen danner et miljø af kvalitet, som ikke kan genskabes, og som det vil være et tab at miste, eller som man i dag i almindelighed måske ikke kan se kvaliteter i, men med årene vil opdage er af bevaringsværdi.

Værdibegrebet forskyder sig eller udvides. Flere faktorer inddrages som betydende for vurderingen af en bygnings bevaringsværdi. Det er ikke mere kun det historiske og arkitekturhistoriske, eller det at der knytter sig en bestemt begivenhed eller person til bygningen, der gør den bevaringsværdig og kvalificeret til fredning. At husene er en del af et miljø, en del af en helhed, er lige så væsentligt. Her bliver de enkle, anonyme huse af betydning. De støtter og stimulerer helheden. En nedrivning med et hul i husrækken eller nyt hus til følge kan være særdeles uheldigt.

På Arkitektskolen i Aarhus har vi i nogle år arbejdet med at undersøge metoder til vurdering af en bygnings værdi, hvor det ikke alene er dens fysisk-økonomiske værdi, men også andre forhold, som influerer på dens fortsatte eksistensberettigelse.

Undersøgelserne baseres dels på en analyse af det enkelte hus i sig selv og dels på en analyse af huset i sin sammenhæng med omgivelserne.

For huset alene analyseres forhold som f.eks.: historie, arkitektur, konstruktioner, installationer, anvendelse, funktionsduelighed, brandforhold, dagslysforhold, vedligeholdelsestilstand og hvad en istandsættelse vil koste o.s.v.

For huset i forhold til det omgivende miljø analyseres forhold som: stil, højde, tagform, materiale- og farveholdning, friarealer, beplantning, nærhed til servicefunktioner, institutioner, butikker, rekreative arealer, forurening, trafikforhold, muligheder for kontakt og muligheder for beskyttelse samt om huset er miljøstøttende, neutralt eller miljøsvækkende.

Med en kvalitetskarakteristik af huset indenfor hvert af de nævnte områder kan man få en samlet oversigt over dets værdi i sig selv og som led i en helhed, og derfra tage beslutning om, hvorvidt huset skal bevares eller nedrives.

Når jeg kommer ind på dette, er det fordi vi i højere grad må betragte bevaringsproblematikken ud fra helheder og ikke kun ud fra enkelthuse. Vi må prøve at præcisere vore vurderinger, samtidig med at vi må have perspektiv og en fantasi, der giver mulighed for at komme ind på sikring af relativt nye miljøkvaliteter.

Endvidere bør bygningerne såvel enkeltvis som sammensat til helheder betragtes som ting, der er dynamiske og ikke statiske, således at det museale præg undgås. Husene er kun rigtige huse, når de fungerer. Og de fungerer kun, når de bliver brugt. De må tilpasses til skiftende tiders behov. Det er ikke så vanskeligt, som man ofte gør det til. Det bør naturligvis ske under hensyn til og respekt for husets og miljøets egenart.

I gamle dage, før bevarings- og fredningsinteressen dukkede op, var der tradition for at ændre og bygge om, hvis man fandt det nødvendigt a.h.t. brug, eller fordi der var kommet en ny stil. Det er en tradition, som er naturlig, og som vi i princippet må kunne fortsætte. Kun i enkelte tilfælde bør man kunne sige »helle« og lade et hus blive stående på et bestemt tidsniveau. Men det bør være undtagelser. Samfundet kan jo ikke fungere i en museumsby.

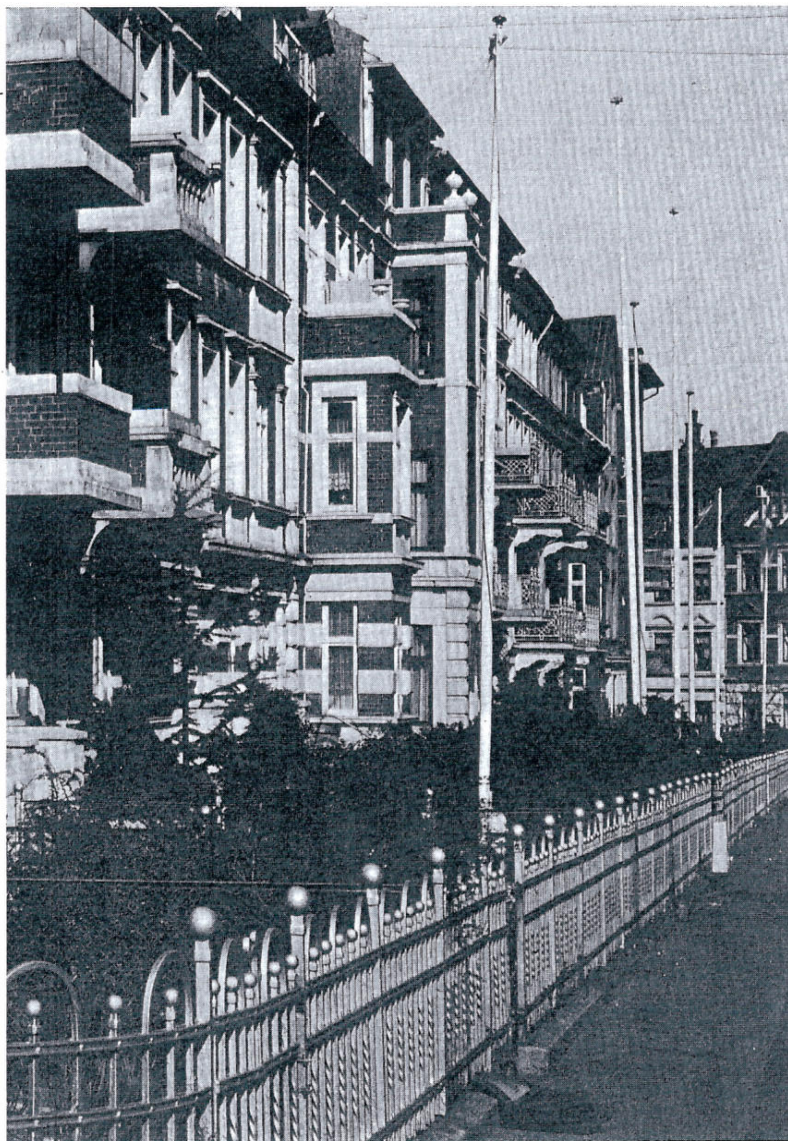
Det er din opfattelse, at der under restaureringsprocessen i vidt omfang hører rekonstruktion til. Du betragter huset som en statisk ting, der repræsenterer en bestemt periode og stil. Forandringer, der senere er sket, er efter din mening uoriginale, uheldige og uønskede. Du mener, de bør fjernes, og i stedet erstattes af rekonstruktioner af det oprindelige.

Jeg er ikke enig med dig. I Aarhus findes f.eks. flere gamle bindingsværkshuse fra 1700-tallet, som i beg. af 1800-tallet er blevet moderniseret, idet bindingsværket er blevet overpudset og vinduerne udskiftet til større

Karnapperne karakteriserer mange århusianske huse fra omkring 1900-tallet. Mellem Henrik Pontoppidansgade og Hans Brogesgade ligger en stor karré sammensat af anonyme huse i 4-5 etager. Karnapperne giver bebyggelsen et livligt og festligt præg. (Foto: Ernst B. Kallesøe).

4015

Anonyme huse i Sct. Paulsgade med karnapper og altaner. Gadebilledet karakteriseres særligt ved de små forhaver med støbejernsgitre omkring. (Foto: Ernst B. Kallesøe).

formater med større ruder. Dette sidste empireindslag er efter min mening lige så væsentlig en del af huset som det første.

Begrebet »restaurering« i betydningen »genskabe« efterleves sommetider for stærkt. Hvis man blot kunne nøjes med at vedligeholde, ville de voldsomme tilbageføringer ikke blive så pågående, som de ofte forekommer. Jeg synes, det virker underligt, når et flere hundrede år gammelt hus overalt lugter af frisk maling og nyt træværk. Det kræver tid, og der skal stort slid til, før sådan et hus får den naturlige holdning igen, hvis det da overhovedet lykkes. Hvorfor være så hysterisk med at gamle huse skal se »nye« ud på overfladerne?

Hvorfor må f.eks. maling ikke have lov at patinere, som mursten må? Man kan opleve kvarterer, hvor de ældste huse virker allernyest. Når man betragter de istandsatte overflader på gamle huse, virker de ofte kedelige og sære. De er tørre og uinspirerende, og de bliver desværre ved med at være det hele tiden. (Nye materialer er her ikke uden skyld). Sagt lidt skarpt er der jo ikke tale om bevaring. Tværtimod! Man fjerner en hel masse, som erstattes af noget nyt »gammelt«.

Det skal ikke være nogen hemmelighed, at jeg sommetider føler, at bevaringsaktive mennesker kan være mere farlige end gavnlige, når de i misforstået iver udfører alt for gennemgribende restaureringer.

Begreberne »restaurering« og »bevaring« må ikke blive for værdiladede eller stå alt for alene. Man kunne ønske, at bevaringsbegrebet i teori og i lovgivning og praksis knyttes stærkere til den øvrige forvaltning af vor bygningsbestand, således at det for os alle forekom naturligt og selvfølgelig i stedet for at begrebet knyttes til enkeltpersoner og institutioner, hvorved det får et separatistisk præg.

Efterskrift:

Bevaringsproblemet føres særligt frem i 1975, det år som er udnævnt til det internationale bygningsfredningsår, med det formål at vække interesse og forståelse for bevaring af vore værdifulde huse og bygningsmiljøer. Da vi er mange forskellige mennesker med forskellige opfattelser om betimeligheden i at bevare, har jeg valgt at skrive forskellige breve til forskellige grupper, men det er naturligvis ikke tilstrækkeligt dækkende. Til gengæld håber jeg, at vi alle, på hver sin front vil arbejde med at forstå, og få andre til at forstå, hvor vigtigt det er at gribe problemet rigtig an, således at vi ikke i uvidenhed og af mangel på fremsynethed ødelægger værdier til senere fortrydelse for vore medmennesker og bebrejdelser fra vore efterkommere. Vi har alle et stort ansvar – også de næste år!

A016